

Литвиненко А. І. Мистецька діяльність М. Фісуна: з історії розвитку музичної культури Полтавщини / А. І. Литвиненко // Київське музикознавство: Збірка статей. – Вип. 6. – Київ: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2001. – С. 193–204.

Литвиненко А. І.

м. Київ

МИСТЕЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М. А. ФІСУНА: З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПОЛТАВЩИНИ

У статті висвітлена постать відомого музичного діяча Полтавщини Михайла Андрійовича Фісуна (1909 – 1994). Розкрито здобутки митця як диригента, композитора, фольклориста, етнографа і педагога упродовж багаторічної творчої діяльності.

Ключові слова: Михайло Фісун, диригент, композитор, фольклорист, етнограф, педагог, мистецька діяльність, музична культура Полтавщини.

Відомий полтавський музичний діяч, диригент, композитор, фольклорист, етнограф і педагог, заслужений працівник культури України Михайло Андрійович Фісун (1909 – 1994) належить до когорти тих митців, які своєю невтомною копіткою працею у сфері аматорського музичного руху зберігали і пропагували найцінніші традиції народної і професійної музичної творчості, забезпечуючи тим самим надійний прогресивний розвиток української національної культури в цілому, і, як правило, залишалися непомітними та не виправдано забутими.

Для музичної культури Полтавського регіону діяльність М. А. Фісуна була винятковою уже тому, що тривала цілу історичну епоху. Починаючи з 20-х років і аж до початку 90-х ХХ століття, мистецьке і культурне середови-

ще Полтави було для нього надійним джерелом натхнення, а розвиток національних культурних традицій – справою усього життя.

Багатогранність мистецької діяльності М. А. Фісуна лише підкреслює непересічність його особистості. Натхненна копітка праця і творче довголіття допомогли музиканту реалізувати власний потужний мистецький потенціал у багатьох сферах культури: фольклористиці і хоровому виконавстві, композиторській творчості і музичній критиці, педагогіці та музично-просвітницькій діяльності. М. А. Фісун є автором близько 200 хорових та вокальних обробок українських народних пісень, низки фортепіанних творів яскравої національної спрямованості та самобутніх оригінальних композицій. Як фольклорист і етнограф він зібрав і аранжував понад 600 унікальних зразків народно-пісенної творчості [6].

Народився М. А. Фісун у Полтаві в сім'ї робітника. У ранньому дитинстві проявилися його непересічні музичні здібності: хлопець захоплювався українською народною піснею, добре співав і грав на бандурі. Формування його мистецьких смаків і музичного світогляду відбувалося в атмосфері активного культурного життя Полтавщини першого пореволюційного десятиліття. У цей час Полтавщина перебувала під впливом процесів стрімкого національного відродження, що проходили в Україні у всіх сферах суспільства – науці, політиці, культурі, мистецтві [6].

На сторожі українських національних ідей у Полтаві став музичний комітет, створений 1919 року при відділі мистецтва Губнарполітосвіти. Його очолювали найкращі представники музичної громадськості міста: симфонічний диригент О. Єрофєєв (1884–1968), музикознавець В. Оголевець (1884–1970), оперна співачка В. Старостинецька (1888–1972), хоровий диригент і музичний діяч О. Свешніков (1890–1980), композитор, фольклорист і хореограф В. Верховинець (1880–1938), композитор, диригент і педагог, засновник обласної хорової капели імені Т. Г. Шевченка Ф. Попадич (1877–1943). Різноманітні мистецькі колективи області були покликані пропагувати най-

кращі художні цінності минулого і сучасності.

Значний внесок у справу розвитку культури та мистецтва області здійснила полтавська філія Товариства імені М. Д. Леонтовича, заснована 1922 року. На чолі товариства стали Ф. Попадич, В. Верховинець і Український художній хор імені Т. Г. Шевченка. Власними силами членам спілки вдалося розгорнути широку просвітницьку і художньо-виховну роботу. Влаштувалися численні музичні вечори і концерти, виступи на фабриках, у селах і колоніях для безпритульних. Із гаслами “Жовтень у музику” і “Геть музичне неучтво” здійснювалася конструктивна робота по ліквідації музичної неписьменності населення. При Полтавському музичному технікумі було відкрито “диригентсько-вчительський клас”, утворено музично-етнографічний відділ, засновано нотозбірню. З метою активізації клубної гурткової роботи у місті культвідділом укрпрофради було утворено перший в Україні музичний робітничий факультет [2].

Перші твори, з якими знайомився майбутній митець, належали до найкращих зразків української музичної культури. Навчаючись у Полтавській шостій школі імені Івана Франка, на уроках співів і заняттях хорового гуртка він вивчав пісні на вірші Т. Г. Шевченка, зокрема “Заповіт”, “Думи мої”, “По діброві вітер віє”, “Перебендя”, “Реве та стогне Дніпр широкий”. Учителем співів і керівником шкільного хору був відомий Полтавський бандурист, засновник обласної зразкової капели бандуристів (1925 р.) Володимир Андрійович Кабачок (1892-1957) [6].

У ті роки М. А. Фісуну пощастило відвідувати репетиції цього видатного музичного колективу. Трохи згодом, коли капелу було перетворено на експериментальну студію бандуристів при Комісаріаті Освіти УРСР і її консультантом став видатний знавець кобзарського мистецтва Гнат Хоткевич, М. А. Фісун “...мав можливість ознайомитись із методикою роботи і практикою опанування засобів гри на оркестрових бандурах, бачити і слухати Г. М. Хоткевича та В. А. Кабачка безпосередньо під час занять” [11].

Юнацькі роки подарували М. А. Фісуну ще кілька незабутніх зустрічей з видатними людьми, які вплинули на його подальший життєвий вибір – стати музикантом. Одним із них був Ф. М. Попадич. За його порадою юнак після закінчення середньої школи поступив до Полтавського музичного технікуму. “Усі спеціальні дисципліни – сольфеджіо, диригування, методика роботи з хором та хоровий клас – викладав у нас Федір Миколайович Попадич”, – пригадує М. А. Фісун [4]. Для майбутнього композитора Ф. М. Попадич був не лише талановитим учителем і наставником, а й прикладом відданого служіння українському музичному мистецтву. Саме під керівництвом Ф. М. Попадича молодий фольклорист учився збирати і записувати перлини народної музичної творчості. Часто відвідуючи репетиції хорової капели, студент засвоював методику роботи з хором талановитого хормейстера, збагачував свій музикантський досвід найкращими зразками хорової літератури, а інколи навіть був першим слухачем хорових обробок видатного майстра. У своїх спогадах про навчання у Полтавському музичному технікумі М. А. Фісун із вдячністю і теплою згадує також викладачів історії музики Володимира Оголевця, теорії музики Леоніда Іванова, гармонії Олександра Єрофєєва. “Усі вони були майстрами своєї справи. Чудово володіючи методикою викладання, віддавали усі свої сили, енергію на виховання студентської молоді. Тепер усвідомлюю, що нам тоді аж ніяк не можна було не засвоїти будь-який навчальний матеріал” [4].

Важливим етапом у творчій біографії М. А. Фісуна стало його навчання у Київському Вищому Музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка на факультеті хорового диригування (1927–1931). Роки навчання у легендарній лисенківській школі стали для молодого талановитого юнака початком професійної зрілості. Навчаючись у видатних корифеїв української музичної педагогіки С. Ф. Тележинського, М. О. Грінченка, Л. М. Ревуцького, В. І. Мерзлякова, І. Ф. Белзи, О. Г. Климова, Ю. Г. Гіренка, М. Шевчука М. А. Фісун мав можливість збагатити свій музикантський досвід найкращи-

ми зразками вітчизняного і зарубіжного мистецтва на заняттях з історії музики і музичної етнографії, відшліфувати свою диригентську і вокальну майстерність на уроках з диригування та постановки голосу, набути навичок аранжування та композиції, вивчаючи аналіз музичних творів, симфонічну оркестровку та інструментовку.

Після закінчення інституту М. А. Фісун повернувся до Полтави, де у навчальних закладах рідного міста відбулося його професійне становлення.

На початку 30-х років культурне життя Полтавщини продовжувало виривати. Як відомо, урядові постанови 1932 року “Про перебудову літературно-художніх організацій” та 1936 року РНК УРСР і ЦК КП(б) “Про розвиток хорової справи на Україні” спричинили появу широкомасштабних заходів по всій республіці – набули популярності олімпіади різних видів, масові свята пісні за участю гігантських хорів та зведених оркестрів. “Музика мала оспівувати звершення радянського народу і партії, їхню політичну і моральну єдність, загалом “щасливу” тогочасну дійсність” – читаємо у наукових дослідженнях з історії української музики зазначеного періоду [5].

Нова хвиля піднесення масових пісенних жанрів 30-х років захопила молодого хормейстера. Паралельно з викладацькою діяльністю у Полтавському музичному училищі М. А. Фісун стає керівником двох хорових колективів – Полтавського педагогічного інституту та хорового ансамблю дружин офіцерів будинку Червоної армії. Ці колективи беруть участь у фестивалі “Червоноармійської пісні” 1936 року, у численних вечорах художньої самодіяльності та районних олімпіадах аматорського мистецтва. Репертуар мистецьких колективів М. А. Фісуна обумовлювався особливостями функціонування хорового мистецтва у політико-ідеологічному просторі тих часів: “Юність” В. Белого, “Пісня про Чапаєва” В. Борисова, “Молодість” М. Блантера.

Натхненна творча праця диригента і хористів викликала схвальну оцінку глядачів і музичної громадськості міста, про що неодноразово повідомляла обласна газета “Більшовик Полтавщини: “...зворушливо провів “Чапая” дири-

гент Фісун, відчувається гарна культурна робота керівника, дисциплінованість і уважне ставлення від гуртківців” [9].

Впевненість у надзвичайно важливому значенні аматорського руху у розвитку вітчизняної хорової культури та прагнення залучити молодь до цієї традиційної для України форми музикування спонукали М. А. Фісуна до публіцистичної діяльності. Перші статті автора на сторінках обласних газетних видань торкалися проблем розвитку мистецьких гуртків у навчальних закладах Полтавщини, а саме: питань виховної роботи з гуртківцями і підвищення рівня їх музично-теоретичної підготовки; формування художнього репертуару; участі талановитої молоді в олімпіадах самодіяльного мистецтва.

Саме на цей період припадає проба пера М. А. Фісуна у сфері музичної критики. Глибоко символічним є те, що свою першу музикознавчу статтю автор присвятив творчості М. В. Лисенка. Як випускник лисенківського освітнього закладу, М. А. Фісун шанував і вивчав творчість свого геніального земляка.

Окремою і не менш важливою сторінкою життя М. А. Фісуна були 1941–1946 роки. Беручи участь у Великій Вітчизняній війні як офіцер 25-го Окремого зенітно-артилерійського полку, він був художнім керівником фронтового ансамблю пісні і танцю Південно-Західного фронту ПВО. Керований ним об'єднаний хор військової частини № 42352 брав участь в огляді червоноармійської художньої самодіяльності 1943 року. Про вдалий виступ колективу у звітному концерті повідомлялося на сторінках колишньої червоноармійської газети “Тревога”.

Післявоєнний час став для митця періодом справжнього розквіту його диригентського таланту. Починаючи з 1946 року М. А. Фісун керує мистецькими колективами – Полтавського педагогічного інституту та жіночим хоровим ансамблем Буднику культури промислової кооперації (“Жінхоранс”).

Обидва ці колективи протягом двох наступних десятиліть неод-

норазово виборювали перші місця на обласних та республіканських оглядах і фестивалях художньої творчості. Про досить високий виконавський рівень цих колективів свідчать систематичні гастролі по містах країни – виступи у Києві, Москві, Ленінграді. Хор Полтавського педагогічного інституту брав участь у святкуванні вісімдесятої річниці від дня народження П. Г. Тичини, підготувавши концерт із пісень на вірші полум'яного поета.

З 1947 по 1956 рік М. А. Фісун був незмінним головним диригентом обласних свят пісні, під час яких керував шеститисячним зведеним хором та оркестром, який налічував близько чотирьохсот учасників. Значні здобутки хормейстера і колективів під його орудою широко висвітлювали тогочасні засоби масової інформації. У домашньому архіві Михайла Андрійовича дбайливо зберігаються численні фотознімки, на яких зафіксовано прекрасні миттєвості творчого єднання диригента і хорових виконавців.

У 1954 році Міністерством культури УРСР М. А. Фісун був переведений з посади директора Полтавського музичного училища на посаду художнього керівника Полтавської державної обласної філармонії. Чотири роки активної громадської діяльності сприяли становленню М. Фісуна-публіциста. За цей період він опублікував близько десятка праць на сторінках газет “Зоря Полтавщини” та “Радянська культура”. У колі пильної уваги діяча перебували події, пов'язані з культурно-мистецьким життям Полтавщини: святкування 50-літнього ювілею Полтавського музичного училища імені М. В. Лисенка, гастрольні виступи московських та латвійських молодих виконавців, та перший концерт Державної української народної хорової капели ім. Г. Верьовки у Полтаві. Він цікавився також і більш буденними справами; зокрема, проблемами забезпечення бандуристів якісними інструментами. У своїх статтях автор досліджує творчу роботу колективів художньої самодіяльності обласної філармонії, зазначаючи, що активна виконавська діяльність широкої мережі різноманітних за характером аматорських та професіональних мистецьких колективів сприяє суттєвому підвищенню рівня духовної культури українського

народу, розвитку естетичних смаків молоді.

У багатогранній довголітній діяльності М. А. Фісуна одне із найважливіших місць належить педагогічній роботі. Педагогічна праця митця з 1958 по 1966 рік. була пов'язана з Полтавським педагогічним інститутом, де він працював завідувачем кафедри музики і співів, а наступні чотири роки – викладав музично-теоретичні дисциплін у Полтавському музичному училищі. Його педагогічно-виховна система дала чудові результати. М. А. Фісун виховав цілу плеяду талановитих митців, відомих як в Україні, так і за її межами. Серед них – народний артист СРСР Микола Кондратюк, народні артисти УРСР Андрій Кикоть та Раїса Кириченко, заслужені артисти України Валентин Міщенко та Валентина Єфремова, заслужені працівники культури УРСР Борис Ландар, Григорій Левченко, Микола Тимоха, музикознавці Лідія Івахненко та Ганна Дзюба, заслужений учитель України Микола Мироненко. Під його крилом виросло ціле покоління самодіяльних композиторів Полтавщини М. Дяченко, Ю. Левада, Г. Замай, В. Міщенко, І. П'явка, Г. Левченко, Б. Дзьоха, О. Нога, Л. Кобилянський, Д. Візір, Й. Маньківська.

У ці роки М. А. Фісун активно співпрацював з лекторським товариством “Знання”, був також позаштатним методистом-консультантом Обласного будинку народної творчості. Його активна лекторсько-пропагандистська діяльність була представлена у 1962 році на перших республіканських читаннях, присвячених вивченню творчості корифея української літератури І. П. Котляревського у Полтаві. М. А. Фісун неодноразово виступав з доповідями з нагоди святкування ювілеїв видатних діячів української музики: М. В. Лисенка, К. Г. Стеценка, В. М. Верховинця, Л. М. Ревуцького та інших. Свою лекторську, діяльність він не припиняв до останніх років свого життя [6].

Особливої уваги у творчому доробку М. А. Фісуна заслуговує його музично-критична діяльність. Автор залишив нам значну кількість своїх музикознавчих праць, частина з яких була опублікована у різні роки на сторінках га-

зет “Більшовик Полтавщини”, “Зоря Полтавщини”, “Радянська культура”; журналів “Музика”, “Народна творчість та етнографія”.

У своїх статтях він аналізує творчість М. І. Глінки, М. В. Лисенка, М. Д. Леонтовича, К. Г. Стеценка, М. М. Калачевського, Ф. М. Попадича, В. Д. Кабачка, Д. Ф. Піки. Його цікавлять також проблеми втілення поезії Т. Г. Шевченка у творах українських композиторів.

Публіцистична та музично-критична діяльність М. А. Фісуна досягла свого апогею в останні два десятиріччя його життя. Митець цікавився питаннями становлення і розвитку мистецьких інституцій Полтавщини. У його працях аналізується робота Полтавського відділення Російського Музичного Товариства, заснування і функціонування у Полтаві обласної хорової капели під орудою Ф. М. Попадича, творчий шлях жіночого театралізованого ансамблю “Жінхоранс” В. М. Верховинця, історія створення Полтавського театру опери і балету. Його статті знайомлять читачів з яскравими сторінками життя полтавських кобзарів та організатора Першої зразкової обласної капели бандуристів В. М. Кабачка. Об'єктом дослідження митця стала також історія заснування Полтавського музичного училища ім. М. В. Лисенка – навчального закладу, якому талановитий музикант-педагог віддав сорок шість років свого життя.

У особистому архіві М. А. Фісуна знаходиться значна частина рукописних праць, які ще чекають свого опублікування. Серед них – музикознавчі статті “І. П. Котляревський в музиці”, “Гоголь і музика”, спогади про найцікавіші, на думку автора, сторінки його біографії: навчання у Київському вищому музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка, спілкування з Ф. М. Попадичем і В. М. Верховинцем, творчі стосунки з Г. М. Давидовським та В. С. Оголевцем. А стаття “Яскравий талант” присвячена діяльності відомого полтавського скрипаля, диригента, композитора, фольклориста, засновника кременчуцької хорової капели ім. М. В. Лисенка Прокопа Миновича Сапсає (1886 – 1928). М. А. Фісун був єдиним дослідником його творчості. З власної ініціативи митець наполегливо збирав матеріали про життя та діяльність

свого земляка, уклавши листування з його друзями, рідними, товаришами по праці.

Серед найцікавіших робіт останніх років життя автора є довідник “Музична Полтавщина” та “Путівник по музичному музею”. Ці два рукописні твори були спробою теоретичного узагальнення і наукового обґрунтування його багаторічного збирацького і дослідницького досвіду у галузі музичної культури і мистецтва Полтавщини [6].

Важко переоцінити також значення музично-громадської діяльності М. А. Фісуна. У 1966 році він був одним із укладачів першого енциклопедичного видання сімнадцятого тому української радянської енциклопедії. У 70-х роках надавав допомогу кафедрі історії української та російської музики Київської державної консерваторії імені П. І. Чайковського у збиранні матеріалів про діяльність композиторів Полтавщини 20-х років ХХ століття.

М. А. Фісун мав тривалі творчі стосунки з музеєм імені Л. Глібова на Хмельниччині – допомагав у збиранні матеріалів до 150-літнього ювілею видатного письменника; підтримував зв'язки з Волгоградським музеєм Сталінградської битви, надсилаючи цінні фотодокументи, афіші, фронтові газети, які висвітлювали діяльність Сталінградського ансамблю пісні і танцю Південно-Західного фронту ПВО. У 80-х роках – суттєво поповнив основні фонди музичної колекції літературно-меморіального музею Лесі Українки, надіславши спогади про Климентія Квітку. Сприяв, також заснуванню Сумського “Некрополя” і упродовж багатьох років надавав допомогу краєзнавчим музеям Полтавщини у збиранні цінних експонатів.

Вагомим внеском М. А. Фісуна у справу розвитку музичної культури Полтавщини стало заснування ним у 1978 році музею “Музична Полтавщина”. Появі цього унікального закладу передувала багаторічна копітка праця митця. До цієї справи він залучав багатьох діячів культури і мистецтва України, про що свідчить його вагомий епістолярний доробок. Зокрема, він листувався з музикознавцем і композитором Леонідом Кауфманом, музикознавцями Олек-

сандром Правдюком та Іваном Лисенком, композитором Анатолієм Коломійцем, керівником Державної заслуженої академічної хорової капели України “Думка” Олександром Сорокою, а також друзями і родичами видатних митців Полтавщини – сином В. О. Щепотьєва, дружиною В. М. Верховинця, сином В. А. Кабачка, дружиною Д. Ф. Піки [3].

Серед тисяч унікальних експонатів музичного музею, дбайливо зібраних руками майстра, зберігаються матеріали із архівів В. Щепотьєва, О. Єрофєєва, В. Оголевця, В. Кабачка, С. Шевченка, І. Сидоренка та інших. Гордістю закладу є переданий родичами В. Оголевця старовинний рояль Алоїза Єдлічки; бандура Гната Хоткевича; створений у Німеччині 1876 року рукопис “Української симфонії” М. М. Калачевського; перші видання опери “Запорожець за Дунаєм” С. С. Гулака-Артемівського, “Тарас Бульба” М. В. Лисенка, музичної картини з народного життя “Вечорниці” П. І. Ніщинського, однієї із збірок українських народних пісень М. В. Лисенка з поетичним коментарем Марка Вовчка.

Про високу оцінку різнобічної мистецької діяльності М. А. Фісуна свідчать численні нагороди, грамоти і подяки за роботу у Полтавському музичному товаристві з пропаганди українського музичного мистецтва. Свідченням широкого визнання митця у колах музичної громадськості України і колишнього СРСР є численні вітальні телеграми із п'ятнадцяти обласних відділень музичних спілок, що надійшли до ювіляра з нагоди його 70-річчя.

Творча діяльність полтавського музичного діяча М. А. Фісуна на сьогодні залишається ще зовсім не дослідженою, проте його багатолітнє самовіддане служіння культурі й мистецтву рідного краю, плідна музично-просвітницька і громадська діяльність незаперечно є суттєвим внеском в скарбницю української музичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архівний збірник до 80-річчя державного архіву Полтавської області: Матеріали наукової конференції. – Полтава, 1998. – 337 с.
2. *Архімович Л., Гордійчук М.* М. Лисенко: Життя і творчість. – К.: Муз. Україна, 1992. – 256 с.
3. *Хоткевич Г.* Спогади. Статті. Світлина / Упор. А. Болабольченко. – К.: УКСП Кобза, 1994. – 164 с.
4. *Грицюк Н. І.* Федір Миколайович Попадич. – К.: Муз. Україна, 1987. – 104 с.
5. Історія української музики: У 6 т. – Т. 4. – К.: Наук. думка, 1992. – 615 с.
6. Рукописні матеріали з архіву М. Фісуна.
7. Митці України: Енциклопедичний довідник / Ред. А. В. Кудрицький. – К.: Укр. Енциклопедія, 1992. – 847.
8. Музична виставка в День музики в Полтаві // Музика – масам. 1928. № 9. – С. 17.
9. Наш рідний край. Сторінки про розвиток культури на Полтавщині. – Вип. 4. – Полтава. – 1990. – 60 с.
10. *Поступальський Н.* На IV районній олімпіаді самодіяльного мистецтва // Більшовик Полтавщини. – 16. V. 1936 – с. 3.
11. *Фісун М.* Дух, що тіло рве до бою // Бандуристе, орле сизий: Збірка статей / Упорядник Л. Івахненко. - К.: Муз. Україна, 1996. – С. 36 – 37.